

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента,
завідувача кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1
(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної
поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ
Кучера Віталія Орестовича
на дисертацію Кругляка Костянтина Борисовича
«Сторони у цивільному процесі України», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення матеріалів дисертації, представлених Кругляком Костянтином Борисовичем, дають підстави стверджувати, що автором проведено ґрунтовний юридичний аналіз теми, яка є однаково актуальною як для розвитку теорії цивільного процесуального права, так й правозастосування.

Актуальність теми дослідження. У дисертаційному дослідженні вирішуються актуальні теоретичні та практичні проблеми правового регулювання одного з найбільш багатofункціонального інституту цивільного процесуального права – інституту сторін у позовному провадженні.

Актуальною залишається проблематика учасників судового процесу. Сторони є основними суб'єктами справ позовного провадження, хоча у справах позовного провадження учасниками справи також можуть бути треті особи, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (частини 1, 4 ст. 42 ЦПК України).

Саме в процесуальних діях сторін найбільш повно виявляється один із основних принципів цивільного процесу – принцип змагальності, а їх процесуальні дії є підставою для виникнення, розвитку та припинення цивільного судочинства.

Незважаючи на те, що інститут сторін у цивільному процесі України вже виступав предметом спеціальних наукових досліджень, цивільне процесуальне законодавство України постійно знаходиться у динаміці, що зумовлює необхідність наукового переосмислення та вироблення нових концептуальних засад цивільних процесуальних відносин.

Варто наголосити, що після прийняття 3 жовтня 2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» відбувся черговий етап новелізації цивільного процесуального законодавства України, зокрема, запровадженням новітніх процедур примирення сторін (медіації, врегулювання спору за участю судді тощо).

З моменту прийняття вищезазначеного закону до цих пір комплексного дослідження проблематики цивільного процесуального статусу сторін як основних учасників справ позовного провадження в Україні здійснено не було.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо розроблені в науці та перспективні для дослідження.

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертантом тема дослідження має комплексний і пріоритетний характер, а, отже, й безперечно високий рівень актуальності.

Цінність поданого до захисту дисертаційного дослідження зумовлюється багатьма чинниками, зокрема: 1) розробкою сучасних підходів щодо загальнотеоретичних та методологічних засад інституту сторін у цивільному процесі України; 2) існуванням у ньому аргументованих з точки зору науки положень, що можуть бути використані при розробці відповідних змін до цивільного процесуального законодавства.

Слід наголосити, що дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, а також відповідає основним напрямам наукових досліджень та Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ.

Рівень виконання поставленої наукової задачі та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності є належним та характеризується відповідною науковою новизною підходів до вирішення питань, пов'язаних з цивільним процесуальним статусом сторін.

Автор у своїй роботі продемонстрував високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та судову практику, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки.

Методологія цього дослідження складається з системи принципів і способів пізнання, необхідних для удосконалення інституту сторін в цивільному процесі України, серед яких можна виділити методи філософського, загальнонаукового та спеціально-наукового рівня.

Вміле використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку (порівняльно-правового, догматичного, аналізу та синтезу, індукції та дедукції тощо) свідчить про оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Зокрема, за допомогою методів аналізу та синтезу визначено особливості юридичної природи сторін як учасників цивільних справ позовного провадження, а також виокремлено ознаки відповідної правової категорії (*підрозділ 2.1*); методи індукції та дедукції дозволили визначити етапи еволюції правового регулювання інституту сторін у цивільному процесі України (*підрозділ 1.2*); за допомогою методу абстрагування поглиблено та уточнено понятійно-категоріальний апарат інституту сторін у цивільному процесі України (*підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.3*); догматичний метод використовувався для тлумачення правових категорій (*підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.3*); порівняльно-правовий метод застосовувався для проведення порівняння інституту сторін.

Наукова новизна результатів роботи впливає з актуальності теми дослідження. Про новизну дисертаційного дослідження автора свідчить низка нових положень, які мають оригінальний характер та містять важливе науково-

теоретичне та практичне значення.

Дисертація є комплексним монографічним дослідженням загальної характеристики сторін як учасників цивільних справ позовного провадження, у якому на основі сучасних положень теорії цивільного процесуального права, узагальнення судової практики отримано висновки, що мають наукову новизну, та виносяться на захист.

Сформульовані висновки та пропозиції щодо предмету дослідження є новими, відповідають загальному спрямуванню розвитку науки цивільного процесуального права загалом. Слід підкреслити, що ряд висновків автора знаходять своє продовження у пропозиціях до чинного законодавства, спрямованих на його вдосконалення.

Зокрема, *вперше* обґрунтовано, що у своєму становленні та розвитку інститут сторін у цивільному процесі України пройшов декілька етапів, які у цілому співпадають з етапами становлення державності України. Також *вперше* визначено, що спільне цивільне процесуальне право сторін примиритися може бути реалізовано у двох формах: а) процесуальній, тобто у визначеному ЦПК України процесуальному порядку, у тому числі під час застосування процедури врегулювання спору за участю судді; б) непроцесуальній, шляхом застосування процедури медіації.

Удосконалено дефініцію сторін цивільної справи як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин; зміст спеціального цивільного процесуального статусу сторін.

Дістало подальший розвиток: вчення про ознаки сторін цивільної справи; доктринальне тлумачення категорії цивільного процесуального обов'язку сторін добросовісно користуватися процесуальними правами; дефінітивне визначення неналежного відповідача у цивільному процесі.

Наукова обґрунтованість результатів та відповідність їх темі дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, своєю переважною більшістю є аргументованими і переконливими. При їх доведенні та обґрунтуванні автором використано широке коло вітчизняних й зарубіжних наукових джерел з цивільного процесуального права, українське та зарубіжне законодавство та судова практика.

Наукова обґрунтованість висновків підтверджується критичним аналізом наявних літературних юридичних джерел. Порівнюючи різні точки зору науковців, автор в багатьох випадках формулює власну позицію, є толерантним у дискусії з іншими фахівцями.

Ступінь наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається виваженою та продуманою структурою дослідження. Автором вірно визначено предмет та об'єкт дисертації, чітко сформульовано мету та задачу. Структура дисертації обумовлена завданнями та логікою дослідження і складається з анотації, вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Тема роботи, результати наукового дослідження відповідають меті та змісту теоретичної частини.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації.

Джерельну базу роботи можна вважати цілком репрезентативною, оскільки дисертант при проведенні дослідження використав значну кількість наукових та інших джерел (їх список охоплює 185 найменувань). Слід відзначити, що достатню увагу автор приділив аналізу зарубіжного досвіду визначення цивільного процесуального статусу сторін та доведенню доцільності запровадження окремих положень, що засвідчили ефективність їх застосування в інших державах.

Результати дисертації отримали належну апробацію, зокрема розглядалися та обговорювались на науково-практичних конференціях протягом 2024 року.

Достовірність наукових положень обумовлена чітко визначеною структурою дослідження. Розкриттю теми дисертаційного дослідження сприяв класичний підхід до аналізу процесуальних правовідносин вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини: від теоретичних та методологічних засад дослідження питань здійснення цивільного судочинства щодо визначення місця проживання малолітньої дитини до процесуальних особливостей розгляду і вирішення судом даної категорії справ.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення і висновки, зроблені під час дослідження, відображено у 7 наукових публікаціях, з яких 3 статті опубліковано в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, та 4 тезах доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів на науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих здобувачем статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях (стор. 6-7 дисертації) дозволяє дійти висновку про повноту та належний науковий рівень викладу положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні в опублікованих наукових працях.

Обсяг використаних у роботі бібліографічних джерел є цілком достатнім. Використані дисертантом науково-теоретичні та монографічні роботи вітчизняних та зарубіжних авторів дозволили визначити теоретичні положення та надати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Оцінюючи зміст дисертації, перший розділ роботи присвячено теоретико-правовим та методологічним засадам дослідження питань сторін у цивільному процесі. В результаті розроблення зазначеної проблематики дисертантом визначено, що у своєму становленні та розвитку інститут сторін у цивільному процесі України пройшов декілька етапів, які у цілому співпадають з етапами становлення державності на території України. Аргументовано, що інститут сторін в Україні та країнах ЄС і США є подібним і характеризується застосуванням аналогічних принципів та засад правового регулювання, що зумовлює можливість оптимізувати національне правове регулювання статусу сторін з врахуванням зарубіжного досвіду.

У другому розділі роботи проаналізована загальна характеристика сторін у позовному провадженні. Тут автор пропонує власне концептуальне визначення сторін, виокремлює їх ознаки (матеріально-правовий статус сторін як дійсних або ймовірних суб'єктів дійсного або ймовірного матеріального правовідношення; наявність між сторонами спору про право, який є предметом розгляду і вирішення у порядку цивільного судочинства; вчинення сторонами процесуальних дій, які є підставою для виникнення, розвитку та припинення цивільного судочинства, у яких найбільш повно виявляється один із основних принципів цивільного процесу – принцип змагальності сторін).

У межах другого розділу автор аналізує цивільну процесуальну правосуб'єктність. Пропонує визначення цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності. На думку дисертанта цивільний процесуальний правовий статус сторін – це сукупність цивільних процесуальних прав, цивільних процесуальних обов'язків та цивільних процесуальних законних інтересів сторін як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Елементами цивільного процесуального статусу сторін є, відповідно, цивільні процесуальні права, цивільні процесуальні обов'язки та цивільні процесуальні законні інтереси.

Автор доводить, що загальний цивільний процесуальний статус сторін становлять загальні цивільні процесуальні права та обов'язки, якими наділені всі учасники справи без винятку і які, відповідно, регламентовані частинами 1 та 2 ст. 43 ЦПК України. Третім елементом загального цивільного процесуального статусу сторін є загальний цивільний процесуальний інтерес, який полягає у їх прагненні домогтися бажаного для себе процесуального результату.

Спеціальний цивільний процесуальний статус сторін становлять спеціальні цивільні процесуальні права та обов'язки, які регламентовані, зокрема, частинами 3–4 ст. 12, частинами 2 та 7 ст. 49 ЦПК України, а також спеціальний цивільний процесуальний інтерес сторін. Спеціальний цивільний процесуальний інтерес позивача полягає у його прагненні домогтися ухвалення рішення суду про задоволення позову. Водночас, спеціальний цивільний процесуальний інтерес відповідача – це його прагнення домогтися ухвалення рішення суду про відмову у позові.

Третій розділ дисертації автор присвятив дослідженню цивільного процесуального статусу сторін. Автор аналізує індивідуальні та спільні спеціальні цивільні процесуальні права позивача та відповідача; спільні спеціальні цивільні процесуальні обов'язки сторін. Дисертантом доведено, що:

межі зміни підстави позову мають обмежуватися його предметом. Не може бути такої зміни підстави позову, яка призвела б до зміни предмета позову, бо у такому випадку виникає новий позов;

відмежування визнання позову від визнання обставин учасниками справи полягає у наступному: суб'єктом визнання позову може бути виключно відповідач, а визнання обставин – всі учасники справи; правовим наслідком визнання позову є ухвалення рішення про задоволення позову. Водночас, правовим наслідком визнання обставин учасниками справи є звільнення від обов'язку їх доказування;

спільне цивільне процесуальне право сторін примиритися може бути реалізовано у двох формах: а) процесуальній, тобто у визначеному ЦПК України

процесуальному порядку, у тому числі під час застосування процедури врегулювання спору за участю судді; б) непроцесуальній, шляхом застосування процедури медіації;

активна процесуальна співучасть виникає виключно у випадку пред'явлення позову декількома співпозивачами, адже після відкриття провадження у справі цивільне процесуальне законодавство України не передбачає можливості вступу або залучення особи до участі у справі як співпозивача;

неналежний відповідач не наділяється цивільним процесуальним статусом – після встановлення факту його неналежності, зокрема проведення заміни первісного відповідача належним відповідачем, первісний відповідач перестає бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин.

Висновки дисертації відповідають її меті та завданням. У роботі сформульовано низку пропозицій, які розроблені дисертантом з метою удосконалення норм цивільного процесуального законодавства України (стор. 189-190 дисертації). Зокрема пропонується:

викласти у новій редакції частину 5 ст. 51 ЦПК України, а саме: «Відповідач, замінений іншим відповідачем, має право заявити вимогу про компенсацію судових витрат, здійснених ним внаслідок необґрунтованих дій позивача. Питання про розподіл відповідних судових витрат вирішується судом шляхом постановлення ухвали»;

викласти у новій редакції статтю 46 ЦПК України, у новій редакції, як-от: «Здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи та інших учасників судового процесу (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи, держава Україна, територіальні громади та інші суб'єкти права»;

викласти у новій редакції частину 1 ст. 47 ЦПК України, а саме: «Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи та інших учасників судового процесу в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, юридичні особи, держава Україна, територіальні громади та інші суб'єкти права».

доповнити правову норму, що її містить ст. 430 ЦПК України, частиною третьою наступного змісту: «3. Суд може допустити негайне виконання рішень, ухвалених у зв'язку із повним визнанням позову відповідачем».

Відсутність порушення академічної доброчесності. З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним: у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей дисертаційне дослідження містить посилення на відповідні джерела інформації. Автором дотримано вимоги норм законодавства про авторське право.

Таким чином, у рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дисертаційного дослідження.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків:

- у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права;
- у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації цивільного процесуального законодавства України та інших держав;
- у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ позовного провадження;
- в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне дослідження Кругляка Костянтина Борисовича «Сторони у цивільному процесі України», не можна не відзначити й певні суперечливі або спірні положення. Окремі питання предмету дослідження, на погляд офіційного опонента, потребують певних уточнень та додаткової аргументації. Серед них слід зазначити такі.

1. Формулюючи елементи наукової новизни (стор. 22-23), автор визначає дві форми примирення сторін: а) процесуальну, тобто у визначеному ЦПК України процесуальному порядку, у тому числі під час застосування процедури врегулювання спору за участю судді; б) не процесуальну – шляхом застосування процедури медіації. При цьому визначає *процесуальні наслідки примирення сторін*: укладення мирової угоди; відмова позивача від позову; визнання позову відповідачем; звернення позивача до суду із заявою про залишення позову без розгляду.

Однак правовий наслідок – це передбачена нормою права зміна суспільних відносин, яка настає в результаті реалізації суб'єктивних прав та обов'язків. Іншими словами, це юридична констатація того, що відбувається внаслідок вчинення дії. Тому *процесуальними наслідками примирення сторін* можна вважати:

закриття провадження (у разі відмови позивача від позову та прийняття її судом; укладення сторонами мирової угоди, яка в подальшому була затверджена судом) – ст. 255 ЦПК України;

залишення позову без розгляду (у разі подання позивачем до початку розгляду справи по суті заяви про залишення позову без розгляду) – ст. 257 ЦПК України.

2. Аналізуючи право сторін на примирення (ст. 144 дисертації), автор зазначає, що воно може здійснюватися у таких формах: а) укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження; б) звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду; в) відмови позивача від позову; г) *визнання позову відповідачем*.

Однак визнання позову відповідачем не є тотожним примиренню сторін. Хоча обидва ці інститути призводять до завершення справи без винесення судового рішення, вони мають різні правові наслідки та механізми застосування. *Примирення* – це добровільна угода між сторонами, яка передбачає взаємні поступки і зазвичай пов'язана з частковим задоволенням позовних вимог. Тобто, сторони самі визначають умови врегулювання спору.

Визнання позову – це одностороння заява відповідача, в якій він підтверджує обґрунтованість позовних вимог позивача. Це означає, що відповідач погоджується з усіма фактичними обставинами справи та правовими наслідками, які з них випливають.

Примирення сторін може передбачати зміну позовних вимог, відмову від частини вимог або зміну предмета спору. На відміну від примирення сторін, визнання позову означає повне прийняття позовних вимог у їх початковому вигляді. Також, примирення сторін затверджується ухвалою, якою суд закриває провадження у справі. В свою чергу визнання позову є підставою для винесення судового рішення на користь позивача.

3. У підрозділі 2.3 автор розкриває зміст цивільного процесуального статусу сторін. Дисертант правовий статус поділяє на загальний, спеціальний та індивідуальний. Зазначає, що загальний цивільний процесуальний статус учасників справи становлять загальні цивільні процесуальні права та обов'язки, якими наділені всі учасники справи без винятку і які, відповідно, регламентовані частинами 1 та 2 ст. 43 ЦПК України (стор. 106).

В дисертаційному дослідженні необхідно було детальніше проаналізувати питання явки сторін у судові засідання. Виникає питання – з'являтися в судові засідання за викликом суду є правом чи обов'язком сторін? Якщо тлумачити зміст ст. 43 ЦПК України «Права та обов'язки учасників справи» з'являтися в судові засідання є обов'язком учасників справи, що розкриває автор на с. 119 дисертації. Однак, при повторній неявці позивача в судові засідання без поважних причин суд залишає позовну заяву без розгляду, крім випадків, визначених кодексом. У разі повторної неявки в судові засідання відповідача, повідомленого належним чином, суд постановляє заочне рішення (ч. 4,5 ст. 223 ЦПК України).

Відповідно до ст. 148 ЦПК України наслідком невиконання процесуальних обов'язків учасника судового процесу може бути винесення судом ухвали про накладення штрафу. Накладення на позивача штрафу за неявку у судові засідання – це не що інше, як примушування здійснювати своє право на судовий захист.

4) на стор. 168 дисертації автор зазначає, що підставою процесуального правонаступництва може бути не тільки загальне (універсальне) правонаступництво, а й одичне (сингулярне) правонаступництво. Слід врахувати, що цивільне процесуальне правонаступництво, на відміну від цивільного правонаступництва, може бути тільки загальним (універсальним), оскільки правонаступник повністю замінює собою попередника в усьому обсязі його процесуальних прав і обов'язків.

Викладені вище дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Кругляка Костянтина Борисовича, оскільки не торкаються найбільш значних положень і висновків роботи та не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії у процесі захисту дисертації, а також напрямками майбутніх досліджень дисертанта.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження та його відповідність встановленим вимогам. Відзначене дає підстави зробити висновок про те, що дисертація Кругляка Костянтина Борисовича «Сторони у цивільному процесі України» за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки цивільного процесуального права.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, а також «Вимогам до оформлення дисертацій», затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 зі змінами, а її автор – Кругляк Костянтин Борисович за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**Завідувач кафедри загальноправових дисциплін факультету № 1
(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Національної поліції України) Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Віталій КУЧЕР

